

Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Turizmin Önemi

Sabriye ÇELİK UĞUZ

Balıkesir Üniversitesi Burhaniye Uygulamalı Bilimler Y.O

Özet

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hızla gelişen turizm, ödemeler dengesi açıklarının çözümünde çok büyük rol üstlenmektedir. Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarında biri olan cari işlemler açığının ve özellikle bu açığa neden olan dış ticaret açığının giderilmesinde turizmin katkısı gittikçe artmaktadır. Bu çalışmada, turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapatmada olumlu yönde etkili olduğu gerçeğini desteklemek üzere ampirik bir analiz ortaya konulmuştur. Bu amaçla, 1984-2010 dönemini kapsayan aylık veriler kullanılarak Türkiye’de turizm gelirleri ile mal ihracatı-ithalatı (dış ticaret açığı) arasındaki ilişki, Johansen eşbütünlük testi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen ampirik sonuçlara göre, turizm gelirleri ile dış ticaret açığı arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Gelirleri, Cari İşlemler Dengesi, Eşbütünlük.

Current Account Balance in Turkey and Importance of Tourism

Abstract

Tourism that rapidly developing in Turkey as in the world undertakes a very big role in solving of the payments balance deficits. The contribution of tourism is increasing in eliminating the current account deficit which is one of the most important problems of Turkey's economy, and especially the foreign trade deficit which resulting from this deficit. In this study, have put forward an empirical analysis to support the fact that tourism incomes are a positive effect in reducing the foreign trade deficit. For this purpose, using monthly data covering the period 1984-2010, the relationship between tourism incomes and the export-import of goods (foreign trade deficit) in Turkey was analyzed by Johansen cointegration test, error correction model and Granger causality method. According to empirical results obtained, a significant causality relationship was identified between tourism incomes and foreign trade deficit.

Keywords: Tourism Incomes, Current Account Balance, Cointegration

1. Giriş

Turizm, II. Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası turizm hareketlerinin gelişmesiyle birlikte dünya ekonomisi içerisinde önemli bir sektör haline gelmiştir. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaştırma teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak turizm sektörü de hızla gelişmiş ve ülkeler için döviz sağlayan, gelir ve istihdam artıran bir konuma ulaşmıştır (Crouch and Ritchie, 1999:138).

Dünya Turizm Örgütü’nün (WTO) verilerine göre, uluslararası turist varışlarının sayısı 1960 yılında 69,3 milyon, 1970’te 165,8 milyon, 1980’de 278,6 milyon, 1990’da 439,5 milyon, 2000’de 687 milyon iken 2010 yılında 940 milyona ulaşmıştır. Uluslararası turizm gelirlerinde ise, 1960 yılında 6,9 milyar \$, 1970’te 17,9 milyar \$, 1980’de 104,4 milyar \$, 1990’da 270,2 milyar \$, 2000’de 481,6 milyar \$ iken 2010 yılında 919 milyar \$’a ulaşmıştır (WTO, 2006; WTO, 2011:2-5). Bu veriler, turizm sektörünün 1960 yılından günümüze kadar hem turist varışları hem de turizm gelirinde istikrarlı bir şekilde gelişme kaydettiğini göstermektedir. Bu gelişimin devam edeceği ve 2020 yılında turist varışlarının yaklaşık 1,6 milyara, turizm gelirlerinin ise 2 trilyon \$’a ulaşacağı tahmin edilmektedir (WTO, 2011:11).

Uluslararası turizmdeki gelişmeler, özellikle 1960 sonrasında büyüme göstermiş ve bu gelişmenin kesintisiz artışı ülkelerin turizm sektörüne olan ilgisini artırmıştır. Bu ilginin nedenleri (Manisalı ve Yarcan, 1987:9):

- 1-Turizm talebinin sürekli artması;
- 2-Turizmin ülkelerin döviz sıkıntısına çözüm getirmesi;

3-Turizm hareketliliğinin ekonomik kısıtlamalardan, tarife ve kotalardan daha az etkilenmesi;

4-Turizm sektörünün gelişme maliyetinin düşük olması ve istihdam olanakları yaratması olarak sıralanmıştır.

Bu avantajlar sayesinde yeterli turistik kaynaklara sahip ülkelerde turizm sektörü, istihdam artışına ve yeni iş olanakları yaratmasına, ulusal gelir ve üretim düzeyini artmasına, ödemeler bilançosunun iyileştirilmesine, ulusal ve bölgesel gelişimin hız kazanmasına, döviz gelirlerinin artmasına dolayısıyla sosyal ve ekonomik kalkınmaya önemli katkı sağlamaktadır (Bulut, 2000:71; Tosun ve Timothy, 2001:352; Marcouiller vd., 2004:1031-35; Kar vd., 2004:89). Bu olumlu etkiler nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde kronik hale gelen döviz darboğazını gidermek için turizm, önemli bir sektör olarak görülmekte ve bu ülkelerde turizm politikalarının belirlenmesinde ödemeler bilançosu sorunları önemli rol oynamaktadır (Cleverdon and Edward, 1982:143). Çünkü, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonominin en önemli sorunlarından birisi, cari işlemler dengesinin ve özellikle dış ticaret dengesinin sürekli açık vermesidir. Dış ticaret açığının giderilmesi veya azaltılmasında turizm sektörünün yapıcı bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu ilişki hakkında literatürde birçok araştırma yapılmış ve turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapatmadaki etkinliği incelenmiştir. Bu noktadan hareketle, çalışmanın temel amacı dış ticaret açığının finansmanında turizm gelirlerinin katkısını ortaya koymaktır. Çalışmada, mal ihracatı/ithalatı ve turizm gelirleri ile dış ticaret açığı arasındaki ilişki ekonometrik yöntemler kullanılarak analiz edilmiş ve 1984-2010 dönemi

için turizm gelirlerinin dış ticaret açığına etkisi ortaya konulmuştur.

2. Türkiye’de Ödemeler Dengesi ve Turizm

Ödemeler bilançosu, bir ülkenin yabancı ülkelerle olan tüm ekonomik ilişkilerini içermekte ve mal-hizmet ticaretinin kaydedildiği cari işlemler hesabı, bir ülkenin döviz ihtiyacının belirlenmesinde önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Cari işlemler hesabındaki uluslararası hizmetler kısmında yer alan turizm ise, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmeye hizmet ettiği gibi hem gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açıklarını hem de gelişmiş ülkelerin dış ticaret fazlalarını azaltmaktadır (WTO, 1998:91). Turizmin milli ekonomideki ve uluslararası ekonomik ilişkilerindeki rolü ilk olarak ödemeler dengesindeki yeri ile ölçülmektedir. Çünkü uluslararası turizmin yarattığı döviz hareketleri, turist gönderen ülkenin döviz talebini, turist kabul eden ülkenin de döviz arzını artırıcı rol oynamakta ve ülkelerin ödemeler dengesini etkilemektedir (Olalı ve Timur, 1986:39; Barutçugil, 1989:26; Dinçer, 1993:59; Tosun vd., 2003: 134; Bahar, 2006:140).

Türkiye’de ödemeler bilançosu içerisinde mal ticareti hesabı, ülkenin kalkınma sürecinde yatırım malı, sanayi hammadde ve ara mallarının büyük bir kısmını ithal etmesinden dolayı mal ticareti hesabı sürekli açık vermektedir. Bu açık, hizmetler dengesinin fazla vermesi sonucunda azaltılmaktadır (Dinçer, 1993:123; Bulut, 2000:80; Göçer, 2011:266). Ancak, Türkiye’nin dış ticaret açığını ihracat gelirleri ile karşılamasının kısa ve orta vadede zor olduğu ve bunun yanı sıra işçi dövizleri ve dış finansman girdilerinin her zaman istenen boyutlara ulaşamadığı bilinmektedir. Bu açığın kapanmasında yeniden dış borçlanmaya gidilmesi ise, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal politikalarında ciddi sorunlar yaratmaktadır (İlkin ve Dinçer, 1991:2). Bu nedenlerle önemli turizm varlıklarına sahip Türkiye de, döviz ihtiyacını karşılamak üzere turizm sektörüne ağırlık vermeye başlamış ve 1980’li yıllarda yasal düzenlemeler yapılarak turizm teşvik edilmiştir. Hatta bu önem fark edilerek turizm politikasının temel hedeflerinden biri, turizm gelirleriyle ödemeler dengesine olumlu katkılar sağlamak olmuş ve bu hedefle turizmin geliştirilmesi planlanmıştır (Erdoğan, 1996:224; Çımat ve Bahar, 2003:6).

Bu teşvikler, 1980’li yıllarda turizmin gelişimini hızlandırmış ve Türkiye 1990’lı yıllarda uluslararası bir turizm merkezi haline gelmiştir. 2000’li yıllarda ise dünya turizm sektöründe turist varışları ve turizm gelirleri sıralamasında ilk on ülke arasına girmeyi başarmıştır. 2010 yılında dünya’da en çok ziyaretçi çeken 10 ülke içinde Türkiye, 27 milyon turist sayısı ile 7. sırada yer alırken, en çok gelir elde eden 10 ülke içinde ise Türkiye 21 milyar \$ ile 10. sırada yer almaktadır (WTO, 2011:6). Bu verilerden Türkiye’nin dünyada turizmden gelir sağlayan önemli ülkeler arasında olduğu görülmektedir. Turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapatmadaki oranı 1980 yılında %6,5, 1990 yılında %34,5, 2000 yılında %28,1 iken 2010 yılında % 34,4 olarak gerçekleşmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm istatistikleri, <http://www.kultur.gov.tr>). Bu oranlar, 1990 yılından sonra turizmin Türkiye ekonomisi için önemini vurgulamaktadır.

3. Literatür

Literatürde konu ile ilgili ampirik çalışmalar incelendiğinde; Balaguer ve Cantavella-Jorda (2002), turizmin ekonomik büyümesi üzerine etkisini İspanya verileri ile incelemiş ve turizmin İspanya ekonomisine uzun dönemde olumlu yönde etki sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda son otuz yılda İspanya’nın dış ticaret açıklarının kapanmasında da turizm gelirlerinin önemli rol oynadığı sonucuna varmıştır.

Gündüz ve Hatemi (2005) çalışması ile Türkiye’nin ekonomik büyümesine turizmin katkısının olumlu yönde gerçekleştiğini ve turizme dayalı büyüme hipotezinin Türkiye için geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu çalışma, Türkiye’de turizm sektörünün en önemli ikinci döviz kaynağı olduğu ve 2005 yılında dış ticaret açığının % 42’si kadar döviz sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Özkök vd. (2007), Türkiye’de 1997-2006 yılları arasında yabancı ziyaretçi harcamaları ve cari işlemler açığına ait aylık veriler kullanılarak Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Bu çalışma, turizm gelirlerinin cari işlemler açığına etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ongan (2008) çalışmasında, 1980-2005 yılları arasında Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülebilirliğine turizmin katkısı, Hakkio ve Rush (1991), Husted (1992) ve Quintos (1995) tarafından geliştirilen geleneksel yaklaşım kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, turizm gelirleri ve giderleri, ihracat ve ithalat ile birlikte modele dahil eşbütünlük testi kullanılmıştır. Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği için ihracat ve turizm gelirlerinden oluşan cari işlem geliri ile ithalat ve turizm giderlerinden oluşan cari işlem giderleri arasında eşbütünlük ilişkisi incelenmiş ancak istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu çalışmadaki ampirik sonuçlara göre, 1980-2005 yılları arasında net turizm gelirlerinin cari işlemler dengesine katkısını gittikçe artırmasına rağmen, özellikle sermaye hesabının liberalleşmesi ve döviz kuru rejimi değişiklikleri gibi etkenler, yapısal kırılmalarla dikkate alındıktan sonra uzun vadede cari işlemler açığının sürdürülemez olduğu tespit edilmiştir.

Malik vd. (2010), Pakistan’da turizm, ekonomik büyüme ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 1969-2007 dönemine ait verilerle incelemişlerdir. Johansen eşbütünlük tekniği kullanılarak yapılan bu çalışmanın bulguları ise, cari işlemler açığındaki azalma doğrultusunda turist sayısı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, cari işlemler açığından ekonomik büyümeye, turist sayısından ekonomik büyümeye ve turist sayısından cari işlemler açığına tek yönlü nedensel bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Lorde vd. (2010)’ın çalışmasında, Barbados’da sürekli cari işlemler açığı ve dövizin en önemli kaynağı olarak turizme olan güven dikkate alınarak Barbados’un uzun dönemde cari işlem açıklarının sürdürülebilirliğine turizm gelirlerinin katkısı araştırılmıştır. Hakkio ve Rush (1991), Husted (1992)’ın zamanlar arası bütçe yaklaşımı ve Quintos (1995) tarafından belirtilen koşullar kullanılarak turizmin katkısının bir sonucu olarak Barbados’un cari açığının sürdürülebilirliğinin zayıf olduğu bulunmuştur.

Göçer (2011) ise, Türkiye’nin ödemeler bilançosu dengesinin sürdürülebilirliği ARDL-sınır testi yaklaşımı ile 1992-2010 dönemi aylık verileriyle incelemiştir. Çalışmanın

ampirik sonuçlarına göre, ödemeler bilançosu gelirlerinin ödemeler bilançosu giderlerinin %95'ini karşıladığı ve dolayısıyla ödemeler bilançosu dengesinin uzun dönemde güçlü bir biçimde sürdürülebilir olduğu bulunmuştur. Ancak son yıllarda Türkiye'ye gelen turist sayısının artmasına karşılık turist başına ortalama harcama düştüğü için toplam turizm gelirleri de düşmüştür. Bu da ödemeler dengesinin uzun dönemde sürdürülebilirliği açısından risk oluşturmaktadır.

4. Yöntem ve Bulgular

Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Dış Ticaret veri tabanından ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Turizm İstatistikleri veri tabanından alınan 1984-2010 dönemi aylık veri seti kullanılmıştır. Kullanılan değişkenler, mal ihracı ve ithaline ilişkin rakamlar ve bu rakamlardan hesaplanan dış ticaret açığı veri seti ile turizm gelirleri veri setidir. Çalışmada aylık veriler kullanılması sebebiyle olası mevsimsel etkileri ayırtmak amacıyla hareketli ortalamalar yöntemi kullanılmıştır.

Değişkenlerin durağanlığının test edilmesi için farklı durağanlık testleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada ADF (Augmented Dickey-Fuller) testleri değişkenlerin durağanlıklarının belirlenmesinde kullanılmıştır.

Dickey-Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilen ADF testinin SDF (Standart Dickey-Fuller)'den farkı denklemdeki otokorelasyon probleminin giderilmesi için bağımlı değişkenin optimal bir gecikmesinin bağımsız değişken olarak alınmasıdır. Diğer bir deyişle, ADF, SDF testinin hata terimleri arasındaki ardışık bağımlılık problemini de dikkate alacak biçimde genişletilmiş halidir. ADF durağanlık testi sabitsiz, sabitli ve sabitli-trendli olmak üzere üç farklı model halinde kullanılmaktadır. Buna göre değişkenlerin durağanlıklarının test edilmesi için kullanılan modeller aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$\Delta Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^q \beta_i \Delta Y_{t-i} + e_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^q \beta_i \Delta Y_{t-i} + e_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 T + \sum_{i=1}^q \beta_i \Delta Y_{t-i} + e_t \quad (3)$$

ADF testi için kullanılan modellerde Y durağanlığı belirlenmek istenen değişkeni, T trend değişkenini, Δ fark parametresini, α ve β katsayıları, t zamanı, q gecikme uzunluğunu, e, en küçük kareler varsayımlarına uyan tesadüfi hata terimlerini göstermektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlıkları ADF testi ile yapılmış Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: ADF Durağanlık Testi Sonuçları

Değişken		ADF
Açık (1)	Sabitsiz-Trendsiz	0.649855
	Sabitli	-0.340579
	Sabitli - Trendli	-2.335673
ΔAçık (1)	Sabitsiz-Trendsiz	-25.79698*
	Sabitli	-25.84550*
	Sabitli - Trendli	-25.88169*
Turizm Geliri (1)	Sabitsiz-Trendsiz	2.416062

	Sabitli	0.782532
	Sabitli - Trendli	-1.876636
ΔTurizm Geliri (1)	Sabitsiz-Trendsiz	-5.634205*
	Sabitli	-6.226890*
	Sabitli - Trendli	-6.408339*

Parantez içerisindeki ifadeler Schwarz yöntemine göre seçilen gecikme uzunluklarını göstermektedir.

* %1 seviyesinde anlamlı

Tablo 1'de de görüleceği üzere her iki değişken de durağandır [I(1)], bu nedenle çalışmanın devamında değişkenlerin arasında ki nedenselliğin tespiti için eşbütünleşme özelliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Eşbütünleşme testleri seviyesinde durağan olmayan zaman serileri için uygulanan bir yöntemdir. Eşbütünleşme tekniği kullanmanın temelde iki noktada avantajı olduğu bilinmektedir. Birincisi, kısa ve uzun dönem etkileri arasında ayırım yapmaya imkan tanımaktadır. İkincisi, uzun dönem değerlerine doğru ayarlama hızının tahmin edilmesidir (Kızılgöl, 2006:8).

Çalışmada Johansen (1988) eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Johansen yönteminin gösterimi aşağıda görülmektedir.

$$X_t = \prod_1 X_{t-1} + \dots + \prod_k X_{t-k} + e_t \quad t=1,2,3, \quad (4)$$

Burada X, geçmiş değerleri ile ifade edilen değişkenler vektörünü simgelemektedir. Bu gösterim, VAR modeli kullanarak değişkenleri, geçmiş dönem değerleri ile ifade eder. Modelin aşamalarını ele aldığımızda, durağanlık mertebelerine karar verilen denklem sistemi, değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer aldığı VAR modeli şeklinde ifade edilir. Çalışmada değişkenler farkında durağan olduğu için modelin gösterimi şu şekilde ifade edilebilir,

$$\Delta X_t = \Gamma_1 \Delta X_{t-1} + \dots + \Gamma_{k-1} \Delta X_{t-k} + \Pi X_{t-k} + e_t \quad (5)$$

$$\Gamma_i = -I + \Pi_1 + \dots + \Pi_i \quad i=1,2,3,\dots,k \quad (6)$$

Π; katsayılar matrisidir. Katsayılar matrisinin rankı denklem sistemi içerisinde kaç tane eşbütünleşik vektör olduğu konusundaki bilgiyi verir. Eşbütünleşme testinde Johansen yaklaşımı Maksimum olabilirlik testine dayalıdır. Tablo 2'de eşbütünleşme testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 2: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

	Eigenvalue	Trace Statistic	Kritik değer (%)	p-değeri
r=0	0.081529	31.15623	16.36188	0.0000
r≤1	0.012544	4.026916	6.940559	0.0531
Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Denklemi				
Açık = -3.089195*Turizm Geliri				

* optimal gecikme uzunluğu Schwarz kriteri dikkate alınarak 4 olarak tespit edilmiştir (82.46567).

İz ve Maksimum Özdeğer istatistikleri, %1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşik ilişkinin yokluğu hipotezinin (r = 0) reddedilebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla %1 anlamlılık düzeyinde 1 adet eşbütünleşik vektör bulunması, Türkiye'de Dış ticaret açığı ve Turizm gelirleri değişkenleri arasında bir uzun dönem ilişkisinin var olduğu anlamına gelmektedir. Normalize edilmiş eşbütünleşme vektörü

katsayıları ise tablonun altında verilmiştir. Görüldüğü gibi turizm gelirlerindeki artış dış ticaret açığını azaltıcı bir etkiye sahiptir.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunun görülmesinin ardından kısa dönemli bir ilişkinin varlığı analiz edilebilir. Değişkenler arasında ki kısa dönemli nedensellik ilişkisinin “Vektör Hata Düzeltme” kullanılarak incelenebilir (Tarı ve Yıldırım, 2009:103). Eşbütünlük ilişkisi var olduğunda en az bir yönlü nedensellik ilişkisinin bulunması gerekmektedir. Hata düzeltme sonrası yapılan granger nedensellik testi sonuçları aşağıda görülmektedir. Turizm gelirlerinin dış ticaret açığının anlamlı bir nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3: VAR Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\Delta(\text{Açık})$			
	χ^2	sd	p-değeri
$\Delta(\text{Turizm geliri})$	9.812091	2	0.0074
Bağımlı Değişken: $\Delta(\text{Turizm geliri})$			
	χ^2	sd	p-değeri
$\Delta(\text{Açık})$	1.705830	2	0.4262

5. Sonuç

Dünya ekonomisi için önemli bir döviz kaynağı sağlayan turizm sektörü, Türkiye ekonomisi için de ihracattan sonra ikinci büyük döviz kaynağı olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin dış ticaret açığı probleminin çözümünde turizmden elde edilen döviz gelirleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin turizm gelirlerinin dış ticaret dengesine etkisi, 1984-2010 döneminde aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler turizm gelirleri ile dış ticaret açığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir eşbütünlük ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Bu nedenle Türkiye'nin dış ticaret açığının giderilmesinde turizm sektörünün etkisi dikkate alınarak sektörün geliştirilmesi ve bu etkinin sürdürülebilmesi sağlanmalıdır. Bu sürdürülebilirlikte ancak, Türkiye'ye yönelik turizm talebinin artırılmasına, sektörün gelişimine imkan sağlayacak etkin teşvik politikalarının uygulanmasına, alternatif turizm türlerinin geliştirilmesine ve turizmin yaz mevsimine özgü bir sektör olmaktan çıkarılıp tüm yıl aktif şekilde çalışan bir endüstri haline getirilmesine bağlıdır. Çalışmanın sonuçları ve mevcut literatür incelendiğinde, ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabı içerisinde yer alan “uluslararası hizmetler” hesabının en önemli kalemi olan dış turizmin bir diğer cari işlemler kalemi olan mal ticareti hesabında ortaya çıkan açıkları dengelemek konusunda ne kadar etkili olduğu açıktır. Çalışma içerisinde belirtildiği üzere Türkiye, turizm potansiyeli açısından dünya turizmi içerisinde zaten önemli bir yere sahiptir. Turizm sektörünün gelişiminin artmasıyla birlikte bu gelişimin sağlayacağı doğrudan makroekonomik katkıların yanında dolaylı yoldan cari işlemler hesabındaki dengesizlikleri de gidererek cari açığın finansmanında ve sürdürülebilirliğinde sektörün etkin bir rol oynayacağı ortaya konulmuştur. Bu öneriler doğrultusunda, Türkiye'nin mevcut turizm potansiyelinin ve geliştirilecek olan turizm türlerinin tanıtım ve pazarlamasında

daha etkin faaliyetler yürütülmelidir. Böylece, Türkiye'nin turizme yönelik rekabet avantajı gittikçe güçlenecektir.

Kaynaklar

- Bahar, O. (2006), Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: Var Analizi Yaklaşımı, *Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 13(2), 137-150.
- Balaguer, J., & Cantavella-Jorda, M. (2002), Tourism As A Long-Run Economic Growth Factor: The Spanish Case, *Applied Economics*, 34(7), 877-884.
- Barutçugil, İ. S. (1989), *Turizm İşletmeciliği*, 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Bulut, E. (2000), Türk Turizminin Dünya'daki Yeri Ve Dış Ödemeler Bilançosuna Etkisi, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(3), 71-86.
- Cleverdon, R., & Edward, A. (1982), *International Tourism To 1990*, Elu Special Series, Cambridge Massachusetts: Abt. Books, No:4.
- Crouch, G.I., & Ritchie, J.R.B. (1999), Tourism, Competitiveness And Societal Prosperity, *Journal Of Business Research*, 44(3), 137-152.
- Çımat, A., & Bahar, O. (2003), Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi Üzerine Değerlendirme, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(6), 1-18.
- Dickey, D.A., & Fuller, W.A. (1979), Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root, *Journal Of The American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dickey, D.A., & Fuller, W.A. (1981), Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root, *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.
- Diñer, M.Z. (1993), *Turizm Ekonomisi Ve Türkiye Ekonomisinde Turizm*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi.
- Erdoğan, H. (1996). *Uluslararası Turizm*, Bursa:Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Göçer, İ. (2011), Türkiye Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 263-278.
- Gündüz, L., & Hatemi-J, A. (2005), Is The Tourism-Led Growth Hypothesis Valid For Turkey, *Applied Economics Letters*, 12(8), 499-504.
- İlkin, A., & Diñer, M.Z. (1991), *Turizm Kesiminin Türk Ekonomisindeki Yeri Ve Önemi*, Tobb Yayını, No:217, Ankara.
- Johansen, S. (1988), Statistical Analysis Of Cointegration Vectors, *Journal Of Economic Dynamics And Control*, 12(2-3), 231-254.
- Kar, M., Zorkirişçi, E. Ve Yıldırım, M. (2004), Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 4(8), 87-112.
- Kızılgöl, Ö. (2006), Türkiye'de İhracata Ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünlük Ve Nedensellik İlişkisi, *Akademik Bakış*, 10, 1-19.
- Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri, <http://www.kultur.gov.tr>
- Lorde, T., Lowe, S., & Francis, B. (2010), Do Tourism Receipts Contribute To The Sustainability Of Current Account Deficits In Barbados, *Central Bank Of Barbados, Research Department*, 1-34.
- Malik, S., Chaudhry, I.S., Sheikh, M.R., & Farooq, F.S. (2010), Tourism, Economic Growth And Current Account Deficit In Pakistan: Evidence From Co-Integration And Causal Analysis, *European Journal Of Economics, Finance And Administrative Sciences*, No 22, 21-31.
- Manisalı, E., & Yarcın, Ş. (1987), *Türk Turizm Endüstrisi Araştırması*, Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.

- Marcouiller, D.W., Kim, K.K., & Deller, S.C. (2004), Natural Amenities, Tourism And Income Distribution, *Annals Of Tourism Research*, 31(4), 1031-1050.
- Olalı, H. Ve Timur, A. (1986), *Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*, İzmir: Ofis Matbaacılık.
- Ongan, S. (2008), The Sustainability Of Current Account Deficits And Tourism Receipts İn Turkey, *The International Trade Journal*, 22(1), 39-62.
- Özkök, F., Tufan, E., & Hamarat, B. (2007, April-May), Effect Of Tourism Income On Current Account Deficit İn Turkey, *International Tourism Biennial*, Çanakkale, 250-261.
- Tarı, R., & Yıldırım, D.Ç. (2009), Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama, *Yönetim Ve Ekonomi*, 16(2), 95-105.
- Tosun, C., & Timothy, D.J. (2001), Shortcomings İn Planning Approaches To Tourism Development Countries: The Case Of Turkey, *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*, 13(7), 352-359.
- Tosun, C., Timothy, D.J., & Öztürk, Y. (2003), Tourism Growth National Development And Regional Inequality İn Turkey, *Journal Of Sustainable Tourism*, 11(2&3), 133-161.
- Türkiye İstatistik Kurumu (Tuik), <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>
- WTO (World Tourism Organization), (1998), *Economics Review Of World Tourism: Tourism İn The Context Of Economics Crisis And The Dominance Of The Service Economy*, Madrid.
- WTO (2006), *Tourism Market Trends*, 2006 Editions, <http://www.unwto.org/facts/menu.html> (Erişim Tarihi:15.08.2011).
- WTO (2011), *Tourism Highlights*, 2011 Editions, <http://www.unwto.org/facts/menu.html> , (Erişim Tarihi:15.08.2011).